

Het sombere perspectief

PROF. DR. D. B. J. SCHOUTEN*

De onlangs gepubliceerde middellange-termijnverkenning van het Centraal Planbureau opent een somber perspectief wat betreft de ontwikkeling van de werkloosheid. De auteur van dit artikel is niet verbaasd over deze ontwikkeling. Hij verklaart de verdere toename van de werkloosheid uit het niet functioneren van de arbeidsmarkt en de hoge arbeidsinkomensquote. Volgens zijn berekeningen ligt deze 20 procent boven het niveau waarbij er evenwicht op de arbeidsmarkt zou optreden. Het vergt een jarenlange inkomensmatiging om de evenwichtige verhoudingen te herstellen. De auteur staat ook stil bij de vraag of deze inkomensmatiging door middel van een centraal geleide loonvorming zou moeten worden bereikt dan wel door fundamentele veranderingen in het systeem van loonvorming.

De ontwikkeling van de draagkracht in de marktsector

In de afgedrukte tabel wordt een overzicht gegeven van de ontwikkeling van het aantal actieve en het aantal niet-actieve Nederlanders in de jaren zeventig. Voorts wordt deze ontwikkeling geëxtrapoleerd op grond van de cijfers die het Centraal Planbureau verstrekt in de centrale projectie tot en met 1985 in het middellange-termijnplan *De Nederlandse economie in 1985* 1).

De tabel is gebaseerd op de financiële-draagkracht-gedachte, zoals die onder meer naar voren is gebracht in het SER-rapport over de collectieve sector 2). Deze gedachte houdt in dat de marktsector uiteindelijk de netto inkomensoverdrachten (na afdracht van belastingen en premies) van de collectieve sector plus de netto ambtenarensalarissen van de overheid moet opbrengen. Onder de marktsector moet dan worden verstaan alle bedrijven die hun opbrengsten via

de prijsvorming van hun producten en diensten op de markt verkrijgen. De semi-collectieve sector, waaronder een groot gedeelte van de gezondheidszorg, hoort dus niet bij de marktsector, omdat de overheid deze sector volledig rechtstreeks financiert 3).

Uit de tabel blijkt duidelijk dat in de jaren zeventig ca. 300.000 manjaren uit de marktsector werden afgestoten,

*Hoogleraar algemene economie aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg.

1) CPB, *De Nederlandse economie in 1985*, Staatsuitgeverij, 1981.

2) SER, *Advies inzake omvang en groei van de collectieve sector*, september 1978.

3) Deze semi-collectieve sector valt wél onder het begrip bedrijven van het CPB. De staatsbedrijven vallen, voor zover zij op de markt opereren, zowel onder het begrip marktsector als onder het begrip bedrijven.

Tabel. De ontwikkeling van de draagkracht van de marktsector (in miljoenen manjaren) (afgerond)

	1971	mutatie	1980	mutatie	1985
Actieven					
a. Collectieve sector	0,55	0,1	0,65	0,02	0,67
b. Semi-collectieve sector	0,25	0,1	0,35	0,00	0,35
c. Marktsector	3,65	- 0,3 b)	3,35	- 0,12 c)	3,23
d. Bedrijven excl. zieken (= b + c)	(3,9)		(3,7)		
e. Bedrijven incl. zieken	(4,1)		(4,0)		
Totaal: werkende beroepsbevolking	4,45	- 0,1	4,35	- 0,10	4,25
Inactieven					
a. Ziekten	0,25	0,1	0,35	0,00	0,35
b. Geregistreerde werklozen	0,10	0,15	0,25	0,25	0,50
Subtotaal: Beroepsbevolking	(4,8)	(0,15) 0,20 a)	(4,95)	(0,15) 0,25 a)	(5,1)
c. WAO + AAW + Bijstand	0,35	0,35	0,7	0,1	0,8
d. AOW + AWW	1,2	0,3	1,5	0,15	1,65
Totaal: Inactieven	1,9	0,9	2,8	0,48	3,28
Totaal: inkomensstrekkers	6,35	0,8	7,15	0,40	7,55
waarvan:					
a. Marktsector	3,65	- 0,3	3,35	- 0,10	3,25
b. Onderhouden door collectieve sector (doch netto gefinancierd door marktsector)	2,70	1,1	3,80	0,50	4,30
c. Netto druk collectieve sector op marktsector t.g.v. inkomensoverdrachten (= b : (a + b))	42,5%	10,6%	53,1%	3,9%	57,0%
Idem mutatie gemiddeld per jaar		1,2%		0,8%	

a) Trendmatig extra aanbod beroepsbevolking waarvan een gedeelte in de sociale opvangmechanismen terecht komt.

b) Ca. 0,9% gemiddeld per jaar.

c) Ca. 0,75% gemiddeld per jaar.

terwijl de beroepsbevolking (demografisch) met 200.000 manjaren toenam. Per saldo kwamen daardoor 500.000 manjaren meer ten laste van de overheid. Daarbij kwam dan nog het accres aan arbeidsongeschikten en ouden van dagen (ca. 600.000 manjaren), zodat de overheid al met al ca. 1.100.000 manjaren extra kreeg te onderhouden. Het is dan ook geen wonder dat de financiële druk op de marktsector om al deze mannen en vrouwen te onderhouden gestadig toenam. Indien men afziet van verschillen in netto inkomensontwikkeling per hoofd tussen marktsector en collectieve sector, bedraagt de toename van de financiële druk op de marktsector ca. 1,2% gemiddeld per jaar.

Een soortgelijk beeld verkrijgt men voor de eerste helft van de jaren tachtig. Uit de marktsector worden ruim 100.000 manjaren uitgestoten, terwijl de beroepsbevolking thans extra snel groeit met ca. 250.000 manjaren in vijf jaar. Telt men de 150.000 extra manjaren ouden van dagen hierbij op, dan zal de overheid in 1985 ca. 500.000 mensen meer hebben te onderhouden. De financiële druk op de marktsector zal uit dien hoofde zonder ont koppeling van de netto inkomensontwikkeling in de collectieve sector van die in de marktsector verder stijgen met ca. 0,8% gemiddeld per jaar. De vicieuze cirkel van uitstoot van arbeidskrachten uit het bedrijfsleven en een steeds toenemende collectieve-lastendruk wordt niet doorbroken. De uitstoot van arbeidskrachten uit het bedrijfsleven plus de demografische ontwikkelingen en het bestaande sociale-verzekeringstelsel betekenen voor de marktsector immers een voortdurend stijgende lastendruk, die deze sector steeds minder armslag geeft om weer te renderen en te groeien.

Het saldo van het toenemende arbeidsaanbod en de negatieve werkgelegenheidsontwikkeling bij bedrijven komt niet volledig tot uitdrukking in de geregistreerde zichtbare werkloosheidscijfers, omdat enerzijds de overheid nog wat extra ambtenaren aanstelt en anderzijds het aantal arbeidsongeschikten (waaronder verborgen werklozen) en vervroegd gepensioneerden nog wat toeneemt. Al met al is een omvang van de officiële werkloosheid van bijna 500.000 manjaren in 1985 geen verrassend resultaat.

Analyse van de neergang; de arbeidsinkomensquote

Ook zonder diepgaande analyse kan men concluderen dat, wanneer het werkloosheidsniveau erg hoog is en er desondanks voortdurend nog meer mensen uit het bedrijfsleven worden gestoten, de arbeidsmarkt niet werkt. Vraag naar en aanbod van arbeid vinden elkaar niet, omdat de arbeidskosten zich op een te hoog peil bevinden. De sociale partners hebben met andere woorden een te hoog loonpeil afgesproken. Dit geldt niet alleen voor de jaren zeventig maar — volgens de verwachtingen van het CPB — ook voor de jaren tachtig. Het zogenaamde Phillipsmechanisme heeft in het verleden onvoldoende gewerkt en het CPB meent — gezien het sombere perspectief dat ons wordt gepresenteerd — dat het ook in de toekomst niet voldoende zal werken. Dat de arbeidsmarkt in het verleden onvoldoende heeft gewerkt is overigens mede veroorzaakt doordat een belangrijk gedeelte van de feitelijke werkloosheid via allerlei sociale opvangmechanismen werd verdoezeld.

Men kan zich nu afvragen hoe groot de „fout” is die men in het verleden bij de vorming van het arbeidsloon heeft gemaakt en welke „fout” in de centrale projectie van het CPB doorwerkt. Heel globaal kan men stellen dat ons land

een gezonde economie kent wanneer de netto werkgelegenheidscreatie in de marktsector overeenkomt met het groeipercentage van de beroepsbevolking 4). Stel om de gedachten te bepalen, dat dit percentage ca. 1 bedraagt. In plaats van 10% nieuwe arbeidsplaatsen te creëren zijn in de afgelopen 10 jaren in de marktsector echter 9% arbeidsplaatsen afgestoten (zie tabel). Daarmede is een tekort aan arbeidsplaatsen van 19% veroorzaakt. Met behulp van globale model-exercities kan men het verband vaststellen tussen het tekort aan arbeidsplaatsen en de hoogte van de arbeidsinkomensquote 5). Mijn berekeningen komen erop uit dat een tekort aan arbeidsplaatsen van 19% correspondeert met een arbeidsinkomensquote die 20% boven het evenwichtsniveau ligt. Zo groot is dus de fout bij de loonvorming uitgaande van de doelstelling om de groeiwoet van de werkgelegenheid in de marktsector gelijk te stellen aan die van de beroepsbevolking. Opvallend is, dat ook volgens het CPB de index van de gecorrigeerde arbeidsinkomensquote, zowel in 1985 als in 1980, ruim 20% ligt boven het niveau van 1963. De ongecorrigeerde arbeidsinkomensquote van de marktsector zal een ongeveer even grote afwijking vertonen.

Houdt men op een goed moment op met het laten stijgen van de arbeidsinkomensquote, dan loopt het aantal arbeidsplaatsen minder snel terug, maar de desbetreffende groeiwoet blijft nog 2% onder het evenwichtsniveau. Dat betekent dat de groeiwoet van de werkgelegenheid van de marktsector nog steeds -1,0% bedraagt in plaats van +1,0% zoals overeen zou komen met een evenwichtige groei. De afwijking van de groeiwoet van de productiecapaciteit komt uit op -4,0% wanneer men voortaan afziet van het verder laten stijgen van de arbeidsinkomensquote, maar wel het 20% te hoge niveau handhaaft. Dat betekent dat de feitelijke groeiwoet van de productiecapaciteit dan slechts 1,5% per jaar zal bedragen in plaats van de 5,5% die met evenwichtige groei zou corresponderen.

Het behoeft geen betoog dat dan de arbeidsproductiviteit (gecorrigeerd voor normale arbeidstijdverkortings) niet méér zal groeien dan met 2,5% in plaats van met 4,5% zoals behoort bij evenwichtige groei.

Onze conclusie is dus dat een arbeidsinkomensquote van de marktsector die ca. 20% te hoog is ons land in het verderf heeft gestort. Elders in de wereld, bij onze voornaamste concurrenten, is het niet veel beter gesteld, want anders zou de groeiwoet van de wereldhandel niet zo enorm gedaald kunnen zijn. Dat deze met meer dan de bovengenoemde 4,0% ten opzichte van het evenwichtige-groeipercentage is verminderd, moet toegeschreven worden aan de hoge marginale invoerquoten van de handeldrijvende naties. Bij een evenwichtige groei is het wereldhandelsvolume-accres bijna het dubbele van de productiegroei der handeldrijvende naties.

Het CPB waagt zich niet aan een berekening van de mate

4) Eigenlijk moet dit laatste cijfer iets worden overtroffen, omdat het aantal ouden van dagen vanwege de vergrijzing relatief nog toeneemt.

5) Zie D. B. J. Schouten, *Macht en wanorde*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 1980, blz. 57 en 58. In dit boek werd nog geen rekening gehouden met een technische vooruitgang die zowel geïncorporeerd (embodied) als niet geïncorporeerd (disembodied) in de nieuwe kapitaalgoederen wordt verondersteld. Als de geïncorporeerde technische vooruitgang twee derden bedraagt van de totale autonome stijging van de arbeidsproductiviteit, moet men de in het boek berekende elasticiteitscoëfficiënten met twee derden vermengvuldigen.

waarin de arbeidsinkomensquote thans te hoog is. Om twee redenen zou het waarschijnlijk tot een lagere waarde komen dan wij hebben berekend. Allereerst zit in de basisprojectie van het CPB een toeneming van de onderbemanninggraad van arbeidsplaatsen en van de onderbezettingsgraad van productiecapaciteit. Daarnaast wordt de Ausgangssituatie (1963/1973) waarschijnlijk gekenmerkt door een overschot aan arbeidsplaatsen en productiecapaciteit. Niettemin wordt ook door het CPB in zijn aanbevelingen voor een beleidsombuiging een centrale plaats toegekend aan een verlaging van de arbeidsinkomensquote ter wille van meer werkgelegenheid. Dit advies wordt overigens al sinds jaar en dag verstrekt zonder dat er evenwel door de sociale partners gehoor aan is gegeven. Zij schijnen een ombuiging in benedenwaartse richting niet tot stand te kunnen brengen.

De beleidsscenario's van het CPB

In *De Nederlandse economie in 1985* presenteert het CPB drie beleidsscenario's. Deze komen alle drie neer op een geleidelijke verlaging in vier jaren van de arbeidsinkomensquote met 2 à 3 procentpunten vergeleken met de centrale projectie. Dit betekent dus dat de gecumuleerde extra groei-voet van de arbeidsinkomensquote in 1985 ruim 2 à 3 procent minder te hoog zal zijn dan in de centrale projectie impliciet werd aangenomen. De modaliteiten om tot een dergelijke bescheiden verlaging van de arbeidsinkomensquote te komen zijn in de drie beleidsvarianten van het CPB enigszins verschillend. In de scenario's I en III wordt de verlaging gerealiseerd door middel van een directe nominale matiging van de primair verdiende lonen met 10%. In scenario II daarentegen wordt de verlaging voor ongeveer de helft gerealiseerd door middel van een bijdrage van de overheid in de werkgeverspremies.

De matiging van de primair verdiende lonen verschaft op den duur wat meer ruimte in het overheidsbudget, omdat de overgedragen inkomens dan ook iets minder kosten. In scenario I wordt deze ruimte aan de consument teruggegeven via een verlaging van de loonbelasting. In scenario II hoeft dat niet omdat daar het bruto loon exclusief werkgeverspremies minder beperkt wordt. De budgettaire ruimte wordt daarbij opgeslokt door de overheidsbijdrage in de werkgeverspremies. In scenario III daarentegen wordt de budgettaire ruimte die ontstaat door de loonmatiging gedeeltelijk besteed aan extra materiële overheidsbestedingen. De ontwikkeling van de particuliere consumptie is hier dan ook het meest negatief, maar de som van particuliere plus collectieve consumptie heeft in alle drie gevallen ongeveer een zelfde negatief verloop.

Voorts wordt ook in alle drie scenario's verondersteld dat er een gerichte investeringspolitiek wordt gevoerd, waarschijnlijk om de consumptiebeperking ook tot uitdrukking te laten komen in meer investeringen. Dit neemt niet weg dat het centrale instrument om meer werkgelegenheid en meer productie te scheppen, de loonmatiging is. De verdeling van hetgeen reëel resteert over particuliere respectievelijk collectieve consumptie is slechts een politieke kwestie die voor de werkgelegenheidsontwikkeling nauwelijks van belang is. Slechts marginaal is scenario III de mindere van de scenario's I en II, omdat bij dit scenario de arbeidsinkomensquote slechts met 2 procentpunten wordt beperkt, terwijl dat in de scenario's I en II met 2,5 à 3 procentpunten gebeurt.

In al deze gevallen laat zowel de werkgelegenheid als het productievolume van bedrijven een gecumuleerde extra groei-voet zien van ruim 1,5 à 2% in 1985. Een en ander stemt overeen met hetgeen wij berekenden bij een zelfde mutatie van de arbeidsinkomensquote als in de CPB-scenario's wordt verondersteld. Het karakter van het CPB-model is op korte termijn meer keynesiaans en pas op wat langere termijn meer klassiek. Onze berekeningen zijn daarentegen gebaseerd op een typisch neo-klassieke gedachten-gang, die onder meer inhoudt dat — voor zover arbeid niet absoluut schaars is — een rendabele overcapaciteit in een

volkshuishouding niet kan blijven bestaan vanwege het irrationele karakter daarvan. Als de overcapaciteit in de export-industrie rendabel te benutten is dan zal via prijsonterschieding deze overcapaciteit op korte termijn worden wegge-werkt 6). Bovendien impliceren onze vergelijkingen slechts een zodanige endogene belastingpolitiek dat geen betalings-balansonevenwichtigheden kunnen ontstaan als gevolg van mutaties in het financieringssaldo van de overheid. Het CPB-model gaat ter zake van beide punten van andere veronder-stellingen uit. Daardoor impliceren de drie beleidsscenario's van het CPB een nogal aanzienlijke verbetering van het betalingsbalanssaldo, mede als gevolg van een bewuste be-perking van het financieringstekort van de overheid 7). Het is dan ook geen wonder dat het beschikbare reële loon (een maat-staf voor de ontwikkeling van de particuliere reële consump-tie) volgens het CPB een relatief grote vermindering onder-gaat, namelijk van ca. 2,5 à 4%. Men kan zich zelfs afvragen hoe dit te rijmen valt met een produktiestijging van 1,5 à 2%. De verbetering van het betalingsbalanssaldo bedraagt immers slechts ca. 1 procentpunt van het nationaal inkomen in de scenario's I en II en slechts 0,5 procentpunt in scenario III. Zijn de ruilvoetverliezen in verband met de toenemende export dan zo hoog geschat dat de ontwikkeling van produk-tie en inkomen zoveel van elkaar verschillen? We gaan toch zeker niet voor noppes — dat wil zeggen zonder winst aan nationaal inkomen — meer werk creëren.

Hoe dit ook zijn moge, de consumptiebeperking is op wat langere termijn door het CPB wellicht iets overschat. Van de andere kant wordt de geschapen ruimte op de overheids-rekening via het aanvullend beleid weer geheel opgesoupeerd. De vermindering van de werkloosheid is mede daardoor „substantieel”. Deze bedraagt namelijk ruim 100.000 man-jaren. Edoch, of we nu 500.000 of 400.000 werklozen hebben in 1985, fundamenteel opgelost hebben we dan nog weinig. Dat kan ook niet bij een zo bescheiden verlaging van de arbeidsquote als wordt verondersteld.

Fundamentele beleidsinstrumenten voor het herstel

Terecht merkt het CPB dan ook op dat intensivering van dit beleid gewenst is. In het licht van onze analyse zou zelfs een daling van de arbeidsinkomensquote met 2% per jaar gedurende 10 jaren de eenmaal gekweekte arbeidsreserve, zoals die zichtbaar en onzichtbaar op dit moment aanwezig is, nog niet geheel opruimen. In beginsel zou voor een terug-keer naar de evenwichtssituatie de arbeidsinkomensquote in de jaren negentig 2% per jaar beneden zijn evenwichtige niveau moeten dalen. Willen we weer terug naar een situatie van volledige werkgelegenheid dan zullen de arbeiders in de toekomst moeten inleveren wat zij in het verleden te veel hebben gehad. Pas in de eerste 10 jaren van de volgende eeuw zou de arbeidsinkomensquote dan weer langzaam maar zeker opgevoerd kunnen worden tot zijn evenwichtsniveau. Daarbij moet nog in de gaten worden gehouden dat wij een relatief snelle groei van de beroepsbevolking hebben. Dit betekent eigenlijk een voortdurende ruilvoetverslechtering

6) In het CPB-model worden de exportprijzen bepaald geacht door enerzijds de prijzen van concurrenten op buitenlandse markten, anderzijds de produktiekosten en de bezettingsgraad van de export-industrie. Daardoor krijgt het CPB-model een synthese-karakter en is het optreden van rendabele overcapaciteit mogelijk. Waarschijn-lijk wordt in de centrale projectie het bestaan daarvan berekend. Het CPB heeft kennelijk zelf moeite met deze uitkomst van een te hoog berekende capaciteit, dat zou men althans af kunnen leiden uit de voetnoot op blz. 137 van *De Nederlandse economie in 1985*. 7) Dit wordt overigens vooral bepaald door een matiging van de materiële overheidsbestedingen respectievelijk van de inkomens-overdrachten ad f. 4 mrd. en een extra loonmatiging in de kwartaire sector ad f. 2,4 mrd. in de scenario's I en II. Daarentegen zijn in scenario III de materiële overheidsbestedingen „slechts” met f. 4 mrd. verhoogd, terwijl de belastingverlaging — vereist om bij de gegeven loonmatiging het financieringssaldo constant te houden — ad f. 8 mrd. dan achterwege blijft.

ten opzichte van onze handelspartners, als wij tenminste onze werkgelegenheidsdoelstelling willen handhaven. Deze ruilvoetverslechtering mag niet ten laste van de investeringsfondsen worden gebracht. Zij moet met andere woorden ten laste van het arbeidsloon komen. Dat is het offer dat gebracht moet worden in verband met de bevolkingsgroei 8). Tel daarbij op het offer dat gebracht moet worden ter wille van een nieuwe internationale inkomensverdeling, dan zal men begrijpen welke fouten men in het verleden begaan heeft bij de loonvorming. Wij hebben een uitgangssituatie gecreëerd die een uiterst miserabel perspectief biedt voor de welvaart en de werkgelegenheid van de toekomstige generatie!

De vraag rijst nu of de vereiste loonvorming voor een (zeer langdurige) herstelperiode automatisch tot stand komt, dan wel of er een tijdperk van centraal geleide loonvorming voor de hand ligt, omdat het parlement het vertrouwen in de sociale partners heeft verloren of binnenkort zal verliezen gezien de resultaten van hun loonbeleid. Natuurlijk kan men de problemen trachten te verdoezelen door het invoeren van arbeidsroulatiesystemen bij overheid en bedrijfsleven. Een dergelijke arbeidstijdverkorting per man, gefinancierd uit een evenredige looninlevering, creëert bij een handhaving van de oorspronkelijke bedrijfstijd immers een aantal nieuwe banen. Dit is een distributie van schaarse arbeidsplaatsen over meer mensen, maar het fundamentele tekort aan arbeidsplaatsen wordt er niet door weggewerkt. Er wordt slechts een deel van de zichtbare werkloosheid omgezet in onzichtbare werkloosheid, dat wil zeggen in meer vrije tijd. Erg creatief is een dergelijke politiek niet want zij stoelt op de gedachte van het verdelen van de armoede in plaats van op creëren van meer welvaart. Daar komt nog bij dat de organisatorische problemen van dergelijke roulatiesystemen erg groot zijn.

Het CPB wijst er dan ook terecht op dat dit alles kritisch moet worden gezien. Blijft nog de vraag of een rigoureuze centraal geleide loonmatigingspolitiek noodzakelijk wordt.

De meeste landen schijnen thans alle heil te verwachten van een stringente monetaire politiek vergezeld gaande met forse bezuinigingen in het overheidsapparaat. In een gunstig effect van een keynesiaanse politiek van expansie van de overheidsuitgaven gelooft bijna niemand meer vanwege de geconstateerde fundamentele tekorten aan *rendabele* productiecapaciteiten en *rendabele* arbeidsplaatsen. De weg van een restrictief budgettair en monetair beleid leidt echter in eerste instantie tot een verdere afbraak van de marktsector via de optredende hoge rente, terwijl men maar moet afwachten of de vereiste reële loonmatiging door middel van een dergelijk saneringsproces tot stand komt. De arbeidsmarkt werkt immers bijna nergens meer voldoende. De conclusie luidt wederom, dat er een reële inkomensmatigingspolitiek moet worden gevoerd. Deze boekt — uiteraard — veel meer resultaten wanneer er een slecht werkende arbeidsmarkt is, dan de zuiver monetaire en budgettaire instrumenten.

De vraag was of deze inkomenspolitiek het karakter moet dragen van een „centraal geleide” politiek, in welke vorm deze dan ook geïnstitutionaliseerd wordt. Bij het beantwoorden van die vraag is het verstandig zich tevens af te vragen of de loonvorming niet beter kan geschieden per bedrijf of per concern, omdat men dan direct kan zien wat ten aanzien van de loonontwikkeling haalbaar is en wat niet. Dat zou dan wel de afschaffing betekenen van het algemeen verbindend verklaren van cao's en/of de introductie van cao's die alleen het uiterste minimumloon voorschrijven. Men zou natuurlijk ook gewoon cao's per onderneming kunnen afsluiten 9). Dit zou evenwel een zeer gedifferentieerde inkomensontwikkeling binnen het bedrijfsleven betekenen, waardoor ons nivelleringsstreven wordt gefrustreerd. Maar is dat zo erg, als toch duidelijk is gebleken dat het huidige systeem van cao's volkomen heeft gefaald? De kwestie is op welke manier de wanorde groter wordt: als we voortgaan zoals we dat in het verleden hebben gedaan, of wanneer een gedecentraliseerde loonvorming mogelijk wordt gemaakt via een wijziging van onze instituties. De frustraties die we ten slotte oplopen wanneer het kabinet een centraal geleide loonpolitiek moet voeren zijn mijns inziens zeker zo groot als die bij een gedecentraliseerde loonvorming. In elk geval moet worden vastgesteld dat de huidige vorm van loonbepaling heeft gefaald. Het roer moet om, hoe dan ook! Het CPB mag dat niet zeggen gezien zijn ambtelijke status 10), maar de meeste topeconomen denken zo al jarenlang!

D. B. J. Schouten

---

8) Vanaf 1990 wordt een sterke verlaging van de groeivoet van de beroepsbevolking verwacht. De hier bedoelde ruilvoetverliezen kunnen dan verdwijnen. Bovendien kan dan ook de arbeidsinkomensquote die voor een evenwichtige groei vereist is hoger gesteld worden dan in het bovenstaande werd gesuggereerd. Over de andere factoren die de hoogte van de vereiste arbeidsinkomensquote bepalen, met name over de autonome technische vooruitgang, weten we nog te weinig om er thans al rekening mee te kunnen houden, al heeft het CPB in par. 4.1.2 van zijn studie hierover enkele interessante opmerkingen gemaakt. De daling van de marginale arbeids- en die van de marginale kapitaalproductiviteitsontwikkeling als gevolg van een substitutie naar minder energie-intensieve producten en productieprocessen hebben waarschijnlijk elkaar compenserende invloeden op de vereiste arbeidsinkomensquote!

9) Voor een bijdrage tot een blauwdruk voor een nieuwe maatschappelijke orde, met name op het gebied van de bepaling van het reële arbeidsloon, zie ook *Macht en wanorde*, hfst. 14: „Het systeem van een anoniem kapitalisme met autonomie van het bedrijfsleven”.

10) Zie in dit verband voetnoot 1 op blz. 152 van *De Nederlandse economie in 1985*. De voorkeur voor een centraal geleide loonvorming spreekt uit het wetenschappelijke jargon in deze voetnoot van het CPB duidelijk.